

crkva u svijetu

POGLEDI

JASPERSOV »SVEOBUHVTNI BITAK« I »FILOZOFSKO VJEROVANJE«

Ante Kusić

Karl Jaspers u svojim filozofskim djelima naširoko raspravlja o *Obuhvatnom bitku* (das Umgreifende), koji smo *mi* i *Obuhvatnom*, koje je sam bitak, te kao »Sveobuhvatni bitak« u sebi sadrži naše »mi« zajedno sa svijetom i Transcendencom. *Sveobuhvatni je bitak*, dakle, Obuhvatni bitak svijeta i stanovita usvijetno-nadsvjetna Transcendencija ili »imanentna Transcendencija«.

1. Od Egzistencije do Sveobuhvatnog Bitka

Uz Obuhvatni bitak svijeta povezane su Jaspersove filozofske kategorije:

— a) *Obuhvatno*, koje smo *mi* — sa svojim »opstankom« (Dasein), »svijesti uopće« (Bewusstsein überhaupt) i »duhom« (Geist). »Opstanak« obuhvaća cjelinu vremensko-prostornih prilika u svijetu.¹ »Svijest uopće« jest ono iz čega mi ljudi crpimo istovjetnu spoznaju u predočavanju i osjećanju.² »Duh« je ono iz čega oblikujemo idejne cjeline u općim pojmovima.³ Kao »Obuhvatni bitak« to troje nije rastavljeno, a mi ga rastavljamo samo razumski.

— b) To troje povezano je na različite načine u svakom Pojedincu. Taj je Jaspersova jednokratna »Egzistencija«: neuvjetovana i jednokratna sloboda.

•

¹ Karl Jaspers, *Philosophie*, II izd. Springer Verlag, Heidelberg 1948. str. 447.

² Karl Jaspers, *Vernunft und Existenz*, Storm Verlag, Bremen, III izd., 1949, str. 38.

³ Karl Jaspers, *Philosophie*, nav. izd., str. 145 sl.

da svakog Pojedinog među nama, ono nešto u čovjeku što je strogo individualno i o čemu nije moguće stvoriti nikakav opći pojam. Ona je korijen naših težnja, traženja, samopotvrđivanja, samouništenja — možda zbog pomanjkanja životnog smisla u raznim oblicima egzistencijalnih vakumā. Budući da je ona, za razliku od ona tri prije navedena načina Obuhvatnog koje smo mi i koji su — redom-uvjetovani, sama neuvjetovana, to jedino ona pokazuje izravnije na ono »Obuhvatno-koje je sami bitak kao takav«, ili na »Obuhvatno koje je sam Bitak«, sačinjen od Svijeta i Transcendence. »Obuhvatno, koje smo mi« (kao opstanak, kao svijest uopće, kao duh), govori Jaspers, »nije sami bitak, nego pojava... u Obuhvatnom *samoga bitka* (ja potcrtao!).⁴ Bitak »svijeta« ostaje za mišljenje nešto neistraženo, jer mi tek i z *njega mislimo*. Stoga ne bi smjela postojati nikakva slika o svijetu kao predmetu: pojedinačne su stvari za naše mišljenje »pred-meti«, dok svijet kao cjelina iz koje mislimo nije predmet. Svijet je za nas »imanencija«, tj. uokvirenost triju načina obuhvatnog koje smo mi unutar Obuhvatnog bitka svijeta. Znanje o svijetu ograničeno je na predmete, ono je primoravajuće i općevažće. U mišljenju o pred-metima unutar svijeta nema mjesta slobodi. Svaki mišljeni predmet je — kao takav — u svijetu, i nikada nije sam Svijet.

Svijet, međutim, uključuje u svojoj »imanenciji« i slobodnu Egzistencu, »Pojedinca«, pa po njoj upućuje na nešto Drugo, što je izvor te Egzistencije s njezinom slobodom. Svijet, dakle, po Egzistenciji prelazi u Transcendencu. Goli opstanak (Dasein) ne čini čovjeka iznutra ispunjenim, zadovoljnim. Čovjekova najdublja nutrina traži puno više nego što mu opstanak može dati. Za objašnjenje tih ideja poslužit ću se stihom Tina Ujevića: »Muče me prostranstva, muče me božanstva!«⁵ Sve to čini čovjeka nesretnim, stvara mu nesavladivu *tjeskobu* (Angst). Nesavladivost i nepodnosivost same tjeskobe može međutim čovjeka kao »Pojedinca« probuditi iz sna i opijenosti opstanka na *aktivni život samoostvarivanja*, na budnost slobodne Egzistencije, koja je — u daljnjim koneksijama — povezana s Transcendencom kao svojim izvorom. U toj trijadi tjeskoba-Egzistencija, (kao *slobodna*, odn. bez determinizma golog opstanka) — Transcendencija kao nepristupačni Praizvor možemo odmah naslutiti o čemu se zapravo radi u učenju Karla Jaspersa o »*filozofskom vjerovanju*«. Znanost istražuje partikularne predmete u svijetu, i ona nikada ne stiže do cjeline neke stvari u svijetu. Zbroj svih spoznaja o čovjeku, što ih je omogućila znanost, nije adekvatan izrazu čovjeka kao cjeline. Znanost ne vodi računa o problematici i ugroženosti čovjeka kao Egzistencije niti se ona bavi nezaštićenošću i nezavičajnošću čovjeka kao Pojedinca. Ona dotiče svojim formulama i zakonima samo površinu čovječjeg »opstanka«, a ne prodire u dubinu čovječjeg Samstva, što Tin Ujević apostrofira stihovima »Ja sam iskao sve *cjelovito*, i sve našao krnje. — Ja sam u životu slutio osjetljiv treper neba, i žmarak prozračan, a gle drhtaj pada u prnje.«⁶ »Egzistencija« ostaje nesmirena, unatoč sitnim i

⁴ K. Jaspers, *Vernunft und Existenz*, nav. izd., str. 41 sl.

⁵ Tin Ujević, *Pjesme III*, Znanje, Zagreb, 1964, str. 63.

⁶ Tin Ujević, *Ojadjeno zvono, Žedan kamen na studencu*, August Cesarec, Zagreb 1986, sv. II, str. 105.

časovitim užicima opstanka. »Egzistenca« je preko svakog Pojedince »u potjeri za dupljem Tajanstvenog Boga«,⁷ i nitko ne smije sebi laskati »da je Istinu imao u njenom duplju«,⁸ jer na kraju ispane to da je svaki čovjek samo »žrtva lažljivih računa«.⁹

Jaspers ističe kako je ta težnja Egzistence za Istinom »u njenom duplju« nešto što izmiče i pozitivizmu i idealizmu. Pozitivizam, istražujući pojedine činjenice u svijetu, nikad ne doseže do cjeline svijeta i života: samo *Cijelo* jest bitak, ono *Obuhvatno* ili neuhvatljivi horizont, gdje stoje pojedinačne stvari što bivstvuju unutar »opstanka«. Već činjenica svijesti morala bi pozitivistima pokazati, da postoji barem jedna zbiljnost, koja sama dalje ne može biti predmet. Isto tako nije opravdan ni idealizam. On je samo obrat materijalizma: oba misle predmetno, rastavljaju u dijelove nerastavljivu cjelinu svijeta i čovjeka, s tom razlikom što jedan misli u materijalnim predmetima ili objektivacijama, a drugi u misaono oblikovanim predmetima. Oba se obmanjuju iluzijom da posjeduju istinu, oba prihvaćaju opću i vječnu vrijednost pojma kao mosta između spoznaje i bitka stvari. Međutim, ono pravo, zbiljsko (das Wirkliche) nije neka opća i vječna vrijedna ideja, nego je to samo jednokratna i povijesnotvorna Egzistenca, do kraja angažirana za svoj *ideal Egzistence*, tj. za svoje »filozofsko vjerovanje«. *Egzistenca* je, kao povijesnotvorna stvarnost Pojedince, bez završetka i granica; ona je beskonačna, premda je uvijek spojena s konačnošću onoga što je opredmećeno, i premda se uvijek spotiče s »graničnim situacijama« čovjeka: sa »smrću«, »patnjom«, »borbom« i »dugom«. To četvrto je neizbježno, ono je trajna borba između »biti« i »imati«, između »biti i ne-bit«, između čežnje i zadovoljenja, između traženja i tek sićušnog pronalaženja. Jaspersova Egzistenca je nesmiriva, ona je »orao« — koji se ne miri s »dolinama«: »Ja sam bio ja. Sad se ne poznam više... Jer dan je takav da orlovi ne mogu da druguju s dolinama, da orlovi ne mogu — na let u svemir i u ravnu slogu...«¹⁰ Egzistenci u Pojedincu stoji na raspolaganju samo »opstanak takav kakav jest, te da kao »moguća Egzistenca« ili *Samstvo* izvrši skok u samstveno »filozofsko vjerovanje« i učini da poraste razina konstruktivne *slobode* odn. slobodno izabranog životnog cilja ili životnog ideala, što ga je kao »egzistencijsku« šifru utisnula nespoznatljiva *Transcendencija* u egzistencijsku imanenciju »Pojedince« i »Slobode«. Egzistencijski »koraci slobode« čine se kroz »slobodno prihvaćanje opstanka kao povijesnog određenja mene Samoga«. ¹² »Opstanak« je, kad ne postane hedonistički prvenstven, realna »moguća Egzistenca«. ¹³ To je stanoviti »amor fati« (ljubav prema vlastitoj sudbini), ali ne u smislu fatalizma gdje se čovjek lijeno predaje sudbini »prije vremena«, nego se najaktivnije angažira u izgradnji budućeg bitka, po načelu »što propada, mora da je bilo«. ¹⁴ To ne smije biti

7 Nav. dj., str. 61.

8 Nav. dj., str. 245—251.

9 Nav. dj., str. 52.

10 Nav. dj., str. 105.

11 Karl Jaspers, *Philosophie*, nav. dj., str. 401—402.

12 Nav. dj., str. 401.

13 Nav. dj., str. 866 sl.

14 Nav. dj., str. 869.

shvaćeno kao nikakav subinski određeni zadatak, nego kao zadatak s osobnom odgovornosti.¹⁵ I religiozno djelovanje može biti shvaćeno kao medij egzistencijske »određivosti«. ¹⁶ U svemu tome, Egzistenca treba — preko angažiranog i slobodno prihvaćenog egzistencijskog djelovanja — biti shvaćena kao ostvarivanje »vječnoga« unutar vremena, što Jaspers naziva *povjesnost*, ostvarivana na osnovi egzistencijske »odlučnosti« i »određivosti«.

Tako shvaćena *Egzistenca* uključuje prihvaćanje mnogoznačnosti istine: istina ne ovisi o čvrstoj biti supstancije, nego *isključivo* o »borbi u ljubavi« jedne Egzistence s drugom Egzistencom. Pojmovno shvaćena istina je objektivirana i — i samim time — mnogostruka, kao što su mnogostruki i spoznajni subjekti te objektivirane istine. »Egzistencijalna istina«, a to je po Jaspersu ona prava, jest samo »moja« i »tvoja«. Ta istina Egzistence nalazi se u »filozofskom vjerovanju«. Zbog toga nije bilo čim utemeljeno ni utemeljivo apsolutiziranje pojedinih načina bitka, ni na razini »opstanka«, ni »svijesti uopće«, ni »duha«, itd.

Život Egzistence sastoji se u egzistencijalnoj komunikaciji, koja se vodi kroz »borbu u ljubavi«. Ta »borba u ljubavi« uvjet je očuvanja Samstva i istovremenog sjedinjenja s drugim Samstvom. Pri tome »bezgranična volja za komunikaciju« mora uvijek ostati neokrnjena i na »jednakom nivou«, kako se ne bi pretvorila u odnos gospodara i sluga, što ruši Samstvo kao dominantni princip.¹⁷

Sloboda je, kao izvor Egzistence, nepojmljiva; nije ni s čime uvjetovana. Ipak je *posredovana*: znanjem, slobodnom voljom, kao i zakonom, koji specificira njezine inicijative. Neuvjetovanost je slobode čovjekov istočni grijeh, iz kojega izvire čovjekov baštineni dug. Neuvjetovanost slobode poriče objektivnost čudorednog zla. Zlo se sastoji: u nemarnosti prema spoznaji, u samovolji opstanka, u volji za neistinitost; ta je uključena u svakom apsolutiziranju. »*Moram* htjeti... ako hoću *biti*«, ¹⁸ kaže Jaspers parafrazirajući apsolutiziranje *ideologijskih* impostiranih čudorednih postavki. Pozitivni su sadržaji Egzistence kao slobode: ljubav, vjerovanje, bezuvjetno djelovanje. Ljubav treba shvatiti kao apsolutno slobodno »samopostojanje i samopredanje«. ¹⁹ »To da ja ljubim jest *kao poklon*, a ipak — *to je moj bitak*«, ²⁰ kaže Jaspers. Vjerovanje treba shvatiti kao neuništivost i *samopouzdanost Samstva* u »moju« Istinu i kao *odvaženje* u objektivnoj nesigurnosti opstanka, svijesti uopće itd. Vjerovanje je neuništiva nada Samstva u njegovoj angažiranosti i izboru, uvijek spojena sa sviješću kako je čovjek, samo unutar »opstanka«, *moćna Egzistenca*. »Egzistenca« se razlikuje od onoga što zovemo duh: duh je stanovito idejno »cijelo«, a Egzistenca je istinsko »*Samstvo*«. Za duh: mišljenje je bitak! Za Egzistencu: vjerovanje je bitak. Savjest, smatrana očitovanjem duha, ne smije biti smatrana za »glas Božji« u smislu vjere, nego

¹⁵ Karl Jaspers, *Von der Wahrheit*, Piper u. Co, München 1947, str. 521.

¹⁶ K. Jaspers, *Philosophie*, nav. dj., str. 567 sl.

¹⁷ Nav. dj., str. 376.

¹⁸ Nav. dj., str. 466.

¹⁹, ²⁰ Nav. dj., str. 532 sl.

kroz savjest mi govori samstveno egzistencijska sloboda mojeg samostvarivanja: »U savjesti vidim sebe upućena na Transcendencu, ali ostajem postavljen na sebe.«²¹

— c) Ono što povezuje sve navedene načine bitka: opstanak, svijest uopće, duh, Egzistencu — Jaspers naziva *um* (Vernunft). »Um« treba razlikovati od razuma i duha: razum i duh unaprijed su određeni i uvjetovani predmetnošću ili objektivacijama opstanka. »Um« je, protivno tome, nagon da idemo *vani*, nad svaku granicu znanja. Time on biva povezan uz Egzistencu, i posebno uz njezinu totalnu volju za komunikacijom kroz »borbu u ljubavi«. Um bez Egzistence dospijeva u rutinsko i opće mišljenje svijesti uopće! Egzistenca bez uma dospijeva u slijepu samovoljnost. Budući da je um stalno traženje i gibanje u svim načinima Obuhvatnog bitka, dakle u odnosu na »opstanak«, »svijest uopće«, »duh«, »Egzistencu«, um mora stalno biti zauzet umnim uočavanjem: »Um se ne smije prigušiti na nekom od načina Obuhvatnog bitka...«²² Zbog toga treba prihvatiti mnogoznačnost uma u funkciji egzistencijske veze, gdje baš Egzistenca — na temelju svog neuvjetovanog »izbora« i u priznavanju samo pojavnog karaktera »znane« istine — po čemu onda nijedan znani bitak nije još bitak — slijedi put »svoje istine«, naravno: bez ikakve fanatične bezuvjetnosti. Egzistencijska komunikacija uma događa se između dviju Egzistenca, i samo takva komunikacija mijenja opstanak, svijest uopće i duh. »Egzistence« su, očito, kod Jaspersa snažne ličnosti, koje su apsolutnim predanjem svom Idealu mijenjale lice zemlje i tokove povijesti, slično velikanima uma.²³ Takav um je načelno bez mogućeg smirenja. U jaspersovskom filozofiranju, um nas uvijek drži »na putu«; ne dopušta nikada zastati »na cilju«, jer svako »stajanje« je apsolutiziranje nekog od načina Obuhvatnog bitka, i samim apsolutiziranjem biva lažno. Egzistenca je bez uma slijepa, um bez Egzistence prazan. Um i Egzistenca dva su pola, koji stvaraju napetosti u čovječjem »opstanku«. I tako treba da bude! Bez toga se naime upada u mentalitet »dogmatskih« istina, koje po sebi imaju samo karakter istine u vremenu, a to onda uništava mogućnost razvijanja mentaliteta »komunikacijske istine«, koja je načelno nedovršiva i uvijek dalja hranjena »borbom u ljubavi« i »komunikacijom Egzistencâ«. Korijen istine ostaje uvijek u transcendenciji (nadaženju spoznatoga) *Sveobuhvatnog Bitka*. Stoga je ljudska »istina« s »dogmatskim« (općenito obveznim i vrijednim) pretenzijama uvijek takva da uključuje i neistinoljubivost. Mišljenje *uma* je alogično, jer ono ide preko granica objektivirajućeg razuma, vezanog na osjetilne doživljaje. Za to alogično mišljenje uma nisu važni razumski »circulus vitiosus«; važno je samo je li cirkulus, što ga izabere Egzistenca, »pun sadržaja« ili je »prazan«.²⁴ Legitimitet alogičnog mišljenja uključuje zahtjev: *budi uman* iz svakog načina Obuhvatnog bitka. *Rezultat mišljenja uma* jest »filozofsko vjerovanje«. To je »vjerovanje« življenje Egzistencâ (snažnih, umnih i kompletnih ličnosti!) iz Obuhvatnog bitka, i to u polaritetima

²¹ *Philosophie*, nav. izd., str. 527.

²² Karl Jaspers, *Vernunft und Existenz*, nav. izd., str. 46 sl.

²³ Usp. misli T. Ujevića: *Ojađeno zvono, Žedan kamen na studencu*, str. 74.

²⁴ Karl Jaspers, *Usp. Vernunft und Existenz*, nav. izd., str. 93.

dijalektičkog gibanja između vjerovanja i nevjerovanja, iz tragičnosti Egzistence, kao nesmirive, preko osvjetljenja uma k nadi Transcendence kao Sveobuhvatnog Bitka.

— d) *Obuhvatno, koje je sam Bitak* obuhvaća kod Jaspersa nepoznatljivi bitak Svijeta kao cjeline i još dublji bitak apsolutne Transcendence. Bitak »Svijeta« neistraživ je za mišljenje, jer mi upravo iz *svijeta*, kao cjeline, *mislimo*. Kad mislimo dakle o svijetu, mi to ne mislimo »o« njemu, nego mislimo »i z« njega. Stoga ne bi smjela postojati nikakva slika o svijetu kao pred-metu (nečemu *ispred* nas, što bismo mi gledali!), jer svijet za nas nije pred-met, nego je on u nama i mi u njemu. Pod tim vidom Jaspers naziva Svijet »*Imanencijom*«. Imanencija je uraštenost triju načina Obuhvatnog koje smo mi (opstanka, svijesti uopće, duha) u obuhvatni bitak Svijeta. Znanje o »Svijetu« ograničeno je na predmete u svijetu; ono je primoravajuće i općenito vrijedno kao rezultat znanosti. Međutim, to znanje nema vrijednosti za »Svijet« kao cjelinu. No, budući da unutar »Svijeta«, uz determiniranost Imanencije opstanka, duha i svijesti uopće, imamo i *slobodnu Egzistencu* Pojedinca, ona nas upućuje na nešto »*Drugo*«, što je izvor egzistencijske *slobode*. *Svijet*, dakle, po *Egzistenci* prelazi u *Transcendencu*.

Svijet nam je barem donekle spoznatljiv, i to posredstvom opstanka, svijesti uopće i duha. Transcendencija nam nije ni posredno ni neposredno spoznatljiva. Ona nije ni teistički Bog ni panteistička Supstancija (Spinoza), ni panteističko postajanje (Fieri; Hegel). Sve su to različiti oblici opredmećivanja, objektivacije apsolutnog ili Sveobuhvatnog bitka, koji baš ni na kakav način nije *pred* nama (pred-met!), nego »u« kojem smo mi kao u *Imanentnoj Transcendenci*, a moglo bi se reći — istoznačno — »u« kojem smo mi kao u bezkraj transcendirajućoj Imenenci. Stoga je kontradiktorno svako dokazivanje Transcendence: čovjek stoji između carstva pred-metnosti i snagâ slobodnog vlastitog subjekta kao Egzistence, s obe strane u antinomijama: kao determiniran — on je ipak slobodan, kao slobodan — on je ipak determiniran, dakle: slobodno neslobodan! Teizam i ateizam čine istu pogrešku kad žele dokazati svoje postavke o postojanju ili nepostojanju Boga; pogreška se sastoji u tome da Transcendencu misle predmetno, kao pojedinačne pred-mete u svijetu.

O Transcendenci, u smislu Obuhvatnog koje je sam Bitak, ne može se misliti ni analognim ni negativnim pojmovima. Međutim, ona se uprisutnjuje za nas po onome što Jaspers naziva »zakon dana« i »pasija prema noći«. Kad se radi o Transcendenci i izražavanju o njoj, »svaki izraz... kao i izražavanje uopće mora odmah biti opozivano«. ²⁵ Njoj se ne može pridjevati ni sloboda ni nesloboda. To su opredmećeni izrazi, a Transcendencija je iznad svakog predmeta. I kad se radi o »zakonu dana« ²⁶ i »pasiji prema noći«, ²⁷ to isto treba reći. »Zakon dana« uvijek graniči s »pasijom prema noći«, pa ako bi se o Transcendenci ili, kad je već govor o teizmu, o Bogu moglo reći da je on bitak »zakona dana«, moglo bi se isto tako

²⁵ Karl Jaspers, *Philosophie*, str. 44.

²⁶ Nav. dj., str. 762 sl.

²⁷ Nav. mj.

reći, da on nije takvo biće, jer bi jednako trebao biti utkan i u »pasiju prema noći«. To prema Jaspresu znači da o Bogu pojmovno razumski ne možemo ništa reći ni govoriti. O njemu se može govoriti samo egzistencijalno: po ucijepljenosti slobodnog Samstva u Sveobuhvatni Bitak, pa bila ta ucijepljenost u kontekstima »zakona dana« ili u kontekstima »pasije prema noći«. »Bitak Transcendence biva dotaknut (getroffen) posve mašnjim transcendiranjem, ali ne ni obuhvaćen ni misaono dohvaćen«. ²⁸ U dubine Sveobuhvatnog Bitka možemo uronjavati kroz »znanje neznanja«, tj. nadilazeći sve znano i uzbiljujući egzistencijalno izabrani »svoj« Ideal, tj. svoje slobodno i Pojedincu od Transcendence utisnuto »filozofsko vjerovanje«. Odnos između Egzistence i Transcendence ne spada u logičku misaonost, nego samo u doživljenost *slobode Pojedince*, koja je proizašla iz Transcendence, a ne iz determinirane Imanencije. Svijet je ono kroz što sam »tu« (Dasein)! Transcendence je ono kroz što smo slobodni. Budući da je Transcendence obuhvatni bitak »Svijeta« ili »Imanencija, Imanentna Transcendence«, to su svi predmeti u Svijetu za Egzistencu *transparentni*; po riječima Jaspersa: »šifre« Transcendence. Ali, to nam ne dopušta udvostručiti bitak u značenju Bog i Svijet, ovostranost i onostranost. Naše znanje o Transcendenci nije logičkog, nego alogičkog reda, u smislu: ono je nepredmetno, pojmovno neodredivo, prihvaćeno odn. neprihvaćeno po slobodnom izboru Pojedince kao Egzistence ili odlučne i zrele Ličnosti. Stoga, o Transcendenci ne možemo ništa znati u smislu logičkog zaključivanja, pa učenje o vjeri nije u kompetenciji nikakva crkvenog foruma, nego u isključivoj kompetenciji egzistencijalno zrele Ličnosti.

2. Filozofsko vjerovanje i Sveobuhvatni Bitak

»Filozofsko vjerovanje« nikako ne smije biti shvaćeno kao nešto slično s religioznom vjerom, koja se smatra objavljenom, ni slično sa spoznajama na temelju indukcije i dedukcije razuma. Filozofsko vjerovanje nije znanje. Galileo Galilei, pokorivši se presudi inkvizicije da se odreće Kopernikova heliocentričkog sustava, samo je »znao« ispravnost tog sustava, ali nije imao filozofskog vjerovanja, za koje bi se egzistencijalno i do kraja angažirao. Giordano Bruno filozofski je »vjerovao«, ne pokorivši se presudi inkvizicije u pitanju njegovih napadaja na aristotelizam i njegova prihvaćanja kopernikanskog učenja, angažiravši se za svoje učenje »s herojskom strastvenošću« (Johann Fischl), prihvaćajući kao svoje filozofsko vjerovanje učenje o *onom* »Jednome« svijeta i Boga, odn. duše svijeta ili uma svijeta koji oblikuje sve stvari u svijetu u materinskom krilu materije. Brunovo »Jedno« ne smije se shvatiti ni kao Plotinovo »Jedno« u materijalističkom smislu, ni kao nekakav materijalistički panteizam. Njemu je ono »Jedno«, Bog, uvijek u samoj nutrini najkompleksnijih i najsitnijih oblika materije i istovremeno *iznad* svih tih dijelova. Stoga mi neprekidno *težimo* prema Bogu, ali ga nikada ne možemo doseći. »Vjerovanje je različito od znanja... Giordano Bruno je vjerovao, a Galilei je znao. To je razlika!« ²⁹ Filozofsko vjerovanje

²⁸ Nav. dj., str. 847.

²⁹ Karl Jaspers, *Der philosophische Glaube*, Piper und Co., München 1951, str. 11.

je sami smisao života unutar »opstanka«, ono je sami život čovjeka. Treba ga shvatiti kao vjerovanje iz kojeg živimo i sadržajni smisao za koji živimo (*fides uuae creditur* i *fides qua creditur*!). Kao takvo ono je ovisno o snazi ličnosti Pojedince, o njegovoj Egzistenci i njezinoj snazi za slobodan izbor. Zbog toga je »filozofsko vjerovanje« uvijek samo »traženje« bez konačnog nalaženja, ono je kruženje oko »Obuhvatnog Bitka«, koji načelno ostaje kao »*horizont*«, dakle — nedohvatan. Ne smije se međutim »filozofsko vjerovanje« shvatiti kao načelno rušilačko u odnosu na *predaju*, tradiciju. Filozofija je uvijek, zbog međusobne ukrštenosti i povezanosti načina bitka, ovisna o povijesti. No, unatoč tome, »suprot predanoj filozofiji ne stoji filozofsko vjerovanje u poslušnosti«, nego: ono prema predanoj filozofiji, religijama, povijesti, predaji uopće, ostaje i »jest u strahopoštovanju«, kaže Jaspers,³⁰ »Povijest ne biva za filozofsko vjerovanje autoritetom, nego jedinstvenom prisutnošću duhovnog rvanja.«³¹ Tako to nalaže sama narav filozofskog vjerovanja ili, kako govori Jaspers: »Filozofsko je vjerovanje vjerovanje čovjeka u svoju mogućnost. U njemu on udiše svoju slobodu.«³² S toga su gledišta spojivi čak Nietzsche i Kierkegaard, kaže Jaspers; mogu se spojiti s gledišta prihvaćanja »filozofskog vjerovanja«. Toliko je širok raspon te Jaspersove filozofske zamisli! »Pokušavanje, Možda, Moguće, način je njihova govorenja! Nespremnost biti vođa — vlastito je njihovo držanje!«³³

»Filozofsko vjerovanje« načelno isključuje bilo kakvo unaprijed stvoreno stajalište. To bi bilo sputavanje Egzistence na objektivaciju »opstanka« ili »duha« ili »svijesti uopće«, i time bi se protivilo osnovnoj zamisli jaspersovske filozofije slobode Pojedince kao Egzistence, tj. prave i snažne ličnosti. U očekivanju i zastupanju nekog strogo određenog stajališta ova filozofija vidi »izraz intelektualne volje za vlašću.«³⁴ Filozofsko vjerovanje ne brani bilo koje stajalište u njegovoj povezanosti na sadržaje, ono samo brani slobodu egzistencijalnih mogućnosti, oslonom na afirmaciju: »Budući da je život gibanje ... bitnost je života duha: nikad ne biti u *miru*, nikad gotov, nego (biti) *put*, ostvarivati svoje kvalitete.«³⁵ Pod tim vidom treba stalno produbljivati svoje filozofsko vjerovanje — sumnjom: »Ja vjerujem samo kroz to da *sumnjam*, da li vjerujem.«³⁶ U filozofskom vjerovanju ne prihvaća se nikakva »istina autoriteta«, priznaje se samo Egzistencija, Samstvo Pojedince u smislu pokretačkog faktora na »bezuovjetno unutarnje djelovanje« praćeno najintenzivnijom samstvenom refleksijom, uz isključenje prihvaćanja nečega zbog utjecanja izvanjskog autoriteta. U filozofskom se vjerovanju dolazi do istine za Egzistenciju unutarnjim djelovanjem na osnovi samstvene refleksije, a ne zbog autoriteta.

•

³⁰ Nav. dj., str. 24.

³¹ Nav. mj.

³² Nav. dj., str. 59.

³³ Karl Jaspers, *Vernunft und Existenz*, nav. izd., str. 28.

³⁴ Karl Jaspers, *Von der Wahrheit*, nav. izd., str. 181 sl.

³⁵ Karl Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, Springer Verlag, Heidelberg und Berlin, 1925, str. 528.

³⁶ Karl Jaspers, *Vernunft und Existenz*, nav. izd., str. 93.

Budući da onaj koji prihvaća »filozofsko vjerovanje« — »naočigled religije i božanstva živi iz vlastitog vjerovanja³⁷ on ne može shvatiti ni objavljenju vjeru ni bezboštvo u smislu institucionalnog učenja. U filozofskom vjerovanju, kao takvom, nema nikakve općenito vrijedne dogme, nikakve objektivirane vjerske istine, ali u njoj nije niti ono općenito »opstanka« proglašeno jedino istinitim, kako to čini ateizam.

Zapreke *filozofskog vjerovanja* jesu raznovrsne, naglašava Jaspers. Jedne su ćudorednog karaktera, a sastoje se u moralnim načelima koja su unutar »opstanka«, fiksirana. Druge su metafizičkog karaktera, u obliku fiksiranog nazora na svijet i život, kao u idealizmu i materijalizmu. To je zapravo oholi ponos, u koncepciji i zatvorenosti raznih crkvenih i političkih sustava, kad misle da imaju svu istinu u svojim rukama i ple-diraju na isključivost učenja i shvaćanja. »Egzistencijalna komunikacija« isključuje »zaštićenost u nesamstvenim objektivacijama« crkvenih sredstava milosti, autoriteta i ideologija. Zatvorenost ideologija alternativno je protivna i oprečna otvorenosti slobode Egzistencâ. Zapreka za *filozofsko vjerovanje* prisutna je i u prevelikoj brizi za što komotniji »opstanak«. Egzistencijalna komunikacija, bitno vezana uz filozofsko vjerovanje, »ne isključuje dobru volju za kompromis... ni ćovječnost. Uvijek je pitanje samo: kada i gdje?«³⁸ Važno je samo da komunikativna borba bude »bez svakog nasilja. Nema pobjede ni poraza jedne strane: obadvoje je zajedničko«.³⁹ »Nigdje nemam Bitak, nego samo neki stanoviti (e i n) bitak.«⁴⁰

»Filozofsko vjerovanje« i religijska vjera u mnogoćemu su suprotne, mada su u ponećem i srodne. Religija uključuje: kult, zajednicu, mitove. Filozofsko vjerovanje sve to odbacuje, zbog svoje okrenjenosti prema Samstvu, prema »svojoj« istini, prema Egzistenci i njezinoj slobodi izbora. Sadržaji, međutim, filozofskog vjerovanja i vjere u religijskom smislu negdje se dodiruju, npr. u pojmu Boga, u molitvi, u objavi. Bog grćke filozofije kao apstraktni pojam Apsolutnog bitka oblikuje Pojedince. Bog Starog zavjeta oblikuje svijet starih prorokâ kao Egzistencâ, silom otklanjanja svake slike i predodžbe za Boga. Bog hoće »ćisto srce«, »žrtve paljenice njemu se ne mile«! Molitva postaje personalnom i izvornom filozofskom pobudom za Egzistencu, dakle »filozofskim vjerovanjem« u ćasu »kad je otpala realna volja upliva na božanstvo«.⁴¹ Osim svega toga, religijska vjera ne isključuje um, pa se stoga — što se tiće vjere u religijskom smislu — mora filozofsko nastojanje boriti samo protiv vjerskog »zahtjeva na isključivost«.⁴² U svakom slućaju, smatra Jaspers, mora se priznati da religijska vjera »ne isključuje umnost, te da je religija do sada ostvarivala faktićno najćvršći i najsadržajniji poradak..., ne kroz direktne upute, nego preko religioznih ljudi, njihove

•

³⁷ Karl Jaspers, *Vernunft und Existenz*, nav. izd., str. 113.

³⁸ Karl Jaspers, *Philosophie*, nav. izd., str. 502.

³⁹ Nav. dj., str. 503.

⁴⁰ Karl Jaspers, *Philosophie*, nav. izd., str. 676.

⁴¹ Karl Jaspers, *Der philosophische Glaube*, nav. izd., str. 64 sl.

⁴² Nav. dj., str. 70.

ozbiljnosti i predanosti. Tome protivno: pokušaji 'zasnivati ponašanje samo na razumnosti' po povijesnom dosadašnjem iskustvu, brzo su bili naslijeđeni nihilističkim kaosom.«⁴³

Posljedice zahtjeva na isključivost, pa i u objavljenim religijama, jesu netolerantnost, nesposobnost za komunikaciju, okrutnost kao izraz nagona za opstankom. Zbog te isključivosti jaspersovska filozofija prekida s kršćanstvom, s obrazloženjem kako je prekid »teško snošljiv«, ali tamo gdje je, kao u kršćanstvu, prisutan zahtjev za isključivošću, »zatajuje i najbolja volja za iskrenom komunikacijom«.⁴⁴

Ipak, naglašava Jaspers, Biblija potiče na filozofiranje, čak i ono u obliku »filozofskog vjerovanja«. Filozofsko je vjerovanje *ostvarivanje Egzistence* ili kompletne ličnosti po *odlučivanju za Transcendencu* u uvjetima *načelnog neuspjeha* »opstanka« da čovjeku dade unutarnje trajno zadovoljstvo. Biblija je poticaj takva filozofiranja: tu se bori kult protiv kulta, zakon srca protiv pisanog zakona, svijest o izabranom narodu protiv karaktera izabranosti. U Bibliji je uvijek prisutna takva podvojenost i dijalektika tj. spajanje suprotnosti. Sjetimo se Kristova načelnog »rečeno je«, a »ja vam kažem«...! Prema Jaspersu Biblija je izvanredan primjer usmjernosti na »filozofsko vjerovanje«, ona »u svojim tekstovima obuhvaća ostavštinu najprimitivnijih i najuzvišenijih ljudskih ostvarenja... Odiijela koja su ostarjela moraju biti odbačena; sada primjerena moraju biti iznesena. A ono izvorno (Biblije) nije početno, nego *svakodnevno*, koje je pravo i vječno. Ali, *izgovoreno* u isti mah ima ono svoje privremeno odijelo. Ipak je u vremenu njegovo odijelo u obliku svog vremena primjereno vjerovanje.«⁴⁵ Zbog svega toga traži se danas pročišćenje Biblije i biblijske religije. Filozofsko vjerovanje proglašava načela spomenutog pročišćavanja Biblije i biblijske religije: »*Trgnuti se od fiksiranja*«. Primjer takvih fiksiranja jesu Kristove religije u obliku crkava, kroz povijest i danas, pa nacionalne religije, pa hierokracija ili vlast svećenstva. Polazeći od toga »treba odbaciti Kristovu religiju, koja u Isusu gleda Boga... Kristova religija sadrži istinu, da Bog ljudima govori samo preko ljudi«,⁴⁶ kaže Jaspers. Drugo: treba *prihvatiti polarne napetosti* biblijskog izričaja, jer u Bibliji nema ništa dovršenoga. Treće: *isticati* kao *vječno istinito* biblijske stavove: »pojam jednoga Boga, svijest bezuvjetnosti odluke između Boga i zla u prolaznom čovjeku, ljubav kao temeljnu zbiljnost onoga vječnoga u čovjeku, djelovanje — unutarnje i izvanjsko — kao obistinjenje čovjeka, ideje o poretku svijeta kao povijesno bezuvjetne, ali bez apsolutnosti i općenitog važenja njihove pojavnosti... zadnje i jedino utočište u Bogu.«⁴⁷

Filozofsko vjerovanje i biblijske religije međusobno su povezane: 1. Filozofsko vjerovanje ostavlja prostor za religiju; 2. Filozofski sadržaji

•
⁴³ Nav. dj., str. 67.

⁴⁴ Karl Jaspers, *Der philosophische Glaube*, nav. izd., str. 73 sl.

⁴⁵ Nav. dj., str. 76—79.

⁴⁶ Karl Jaspers, *Der philosophische Glaube*, nav. izd., str. 80.

⁴⁷ Nav. dj., str. 82.

žive u čovječanstvu kroz religioznu praksu; 3. sadržaji Biblije ne dadu se za nas nadomjestiti nikakvom drugom knjigom. Pozitivni su sadržaji Biblije: 1. jedan Bog; 2. Transcendencija Boga Stvoritelja; 3. Susretanje čovjeka s Bogom; 4. zapovijedi Božje; 5. Svijest povjesnotvornosti (Geschichtlichkeit); 6. Patnja postaje put ka Bogu; 7. Otvorenost za ono što je nerješivo.⁴⁸

Takva povezanost, međutim, nije nikakva zapreka da se unutar »filozofskog vjerovanja« kritički napadaju zastranjenja u postavkama pozitivnog sadržaja biblijskih religija: 1. Jedini Bog u biblijskim religijama biva posve apstraktnim, bez ikakve veze s Imanencijom svijeta; 2. transcendentni Bog je posve razriješen od svijeta i time postaje Ništa; 3. Susret s Bogom je izvorom egocentrizma i fanatizma; 4. zapovijedi su Božje u beskonačnost cijepane u juridičke i kazualističke propise; 5. Svijest povijesti gubi se u objektivizacijama povijesti; možemo reći: živi se od očevine, umjesto od stvaralaštva u uvijek novim vremenima; 6. Patnja postaje mazohističkim uživanjem, odn. sadistička i magijska; 7. otvorenost za ono nerješivo vodi u očaj ili nihilizam. »Divljaštva koja se nerijetko u svemu tome javljaju pravo su obrnuće izvornog patosa vjere«,⁴⁹ smatra Jaspers.

Egzistenca, Samstvo, Pojedinač, koji živi »svoje« filozofsko vjerovanje i djeluje »iz vlastitog izvora«, ostaje u svezi s čitavom ljudskom zajednicom; stoji u strahopoštovanju i pred autoritetom raznih društvenih ustanova, sprečava *fiksiranost* njihove koncepcije istine i njihov *zajtjev isključivosti*.

Ne-filozofija, tj. negiranje filozofije koja priznaje Pojedinač u njegovoj jednkrotnosti i slobodi izbora životnog cilja i Ideala, u načelnom je sukobu s »filozofskim vjerovanjem«, i to u oblicima: 1. *Demonologije*, koja pravi bitak gleda u snagama što ruše i razaraju, uništavajući Čovjeka, Društva i čovječnost; 2. *Obožavanja čovjeka*, gdje se dižu na prijesto božanstva vođe i vladari i razni stvaraoci religija; 3. *Nihilizma* ili otvorenog bezvjerstva, gdje se uči da nema Boga, da nema veze između Boga i čovjeka, i da nema dužnosti prema Bogu. Nihilizam je neoboriv, kao što vjerovanje nije dokazivo, drži Jaspers. Čovjek s »filozofskim vjerovanjem« hoće svoju slobodu sa slobodom drugih, komunikativnu borbu s drugim — uzblaživanu po ljubavi, očuvanje i povjesnotvornost drugoga, komunikaciju — ali ne kao završen i gotov program, nego kao dispoziciju u korist konstruktivnog »filozofskog vjerovanja«. Za Jaspersa vrijede ovdje dva načela komunikacije: 1. »Samo oni koji vjeruju mogu ostvariti komunikaciju«; 2. »S borcima za vjeru ne može se govoriti. Filozofsko vjerovanje prepoznaje... đavolsko djelo u svakoj volji za lomom.«⁵⁰ Gdje zavlada destruktivnost *ne-filozofije* na štetu čestitog »filozofskog vjerovanja« javljaju se posljedice: 1. fanatizam »istine«, koji je neistinit; 2. odricanje od dijalektičkog i smirenog kruženja oko istine, s konačnim učinkom klonulosti života; 3.

•

⁴⁸ Usp. nav. dj., str. 35—36.

⁴⁹ Karl Jaspers, *Der philosophische Glaube*, nav. izd., str. 36—37.

⁵⁰ Nav. dj., str. 134 sl.

zamjena Obuhvatnog Bitka odn. Ideala s njegovim partikularnim objektivacijama. Istina — kao cjelovita, a ne tek partikularna — time biva promašena. Čovjek ne može mišljenjem dohvatiti pravi Bitak, ali — kao Egzistenca sa slobodno izabranim egzistencijsko-transcendentnim Idealom — »može postati i biti ispunjena« tim Bitkom.⁵¹

Koji su zahtjevi »filozofskog vjerovanja« na filozofiju budućnosti?! Jaspers piše: 1. »Mi tražimo mir kroz stalno razbuđivanje svog nemira« po primjeru starih proroka, Kierkegaarda i Nietzschea; 2. »Kroz nihilizam doći do prihvaćanja predaje«, i potaknuti ljude da »postanu svjesni vječne istine«, prihvativši na samstveni način predaju filozofije kroz tri tisućljeća povijesti (Anaksimendar, Heraklit, Permenid, Plotin, Anselmo, Spinoza, Laotse, Nagarjuna, Platon, Augustin, Kant, Sokrat, Buda, Konfucije, Krist);⁵² 3. »Mi tražimo čistoću znanosti kao pretpostavku našeg filozofiranja«, gdje je spoznaja samo »izlaganje«, koje ne dopušta da znanost postane idolizirana u »praznovjerje znanosti«, i gdje nikad ne posjedujemo Bitak po sebi, nego samo bitak u određenom značenju, naime kao »pojavnjivost opstanka«; 4. U m treba da bude priznat i prihvaćen kao »bezgranična volja za komunikacijom«.^{52a}

3. Osvrtna primjedba

Unatoč vrlo uvjerljivo naglašenom humanizmu i imanentnom transcendentizmu Jaspersova učenja, kako se čini s pozicija kritičkog (komplementarnog! — ja bih radije rekao) realizma, gdje uvijek zajedno u svakoj spoznaji nastupaju s podjednako važnom ulogom subjekt spoznaje i predložak spoznaje (odn. »stvarnost« neovisna na određen način o subjektu spoznaje!), obrazloženo Jaspersovo učenje o »filozofskom vjerovanju« nije prihvatljivo u katoličkoj teologiji i filozofiji religije. Nema objekta spoznaje bez subjekta spoznaje — istina je! Ali, kako se nama čini, istina je i ovo: Nema subjektiviteta spoznaje bez ikakva objekta spoznaje! Nema »slike« u ogledalu, ako nema nikakva »pred-meta« pred njim! Nema »vida« odn. osjeta »crvene« ruže bez zdrava oka ali nema ni zdrava oka koje ne bi vidjelo odn. imalo osjet »crvene« ruže kad bi ta odbijala adekvatne svjetlosne valove. Ne bi bilo »kiselog« kupusa kad ne bi bilo receptora za kiselost na jeziku! Ali isto tako, makar bi bili receptori za kiselost na jeziku, ne bi bilo »kiselosti« bez odgovarajuće i kemijski preparirane biljke. U katolicizmu, takav komplementarni realizam implicitan je u svakoj dogmatskoj formuli i u svakoj propoziciji katoličkog »Credo«. Osim toga, kao posve agnostički, subjektivistički i voluntaristički filozofski sustav gledanja na svijet, život i Boga, Jaspersov pogled na »filozofsko vjerovanje« i »Sveobuhvatni Bitak« čini *načelno nemogućim* svaki pokušaj temeljenja — i za čovječji intelekt — istinâ vjere i morala. To je također, unatoč iskrenom usmjerenju katolicizma na dijalog, komunikaciju, ekumenizam (Vidjeti Konstitucije

•
⁵¹ Nav. dj., str. 28.

⁵² Usp. Karl Jaspers, *Die grossen Philosophen*, Piper, München 1959.

^{52a} Nav. dj., str. 28 sl., 126 sl., 130 sl.

Drugog Vat. sabora!), razlog nemogućnosti zblizavanja »filozofskog vjervovanja« i »katoličke vjere«, sa svim simpatijama što ih katolički vjernik može u srcu nositi prema Jaspersovu humanizmu i njegovu — donekle — *panenteističkom* (Sve je u Bogu!) shvaćanju.*

»UNIVERSAL BEING« AND »PHILOSOPHICAL CREDO«
OF KARL JASPERS

Summary

The author explains »*Universal Being*« as immanent and transcendental Original Source of entirely appearance in eternal »Fieri« of the world! In that context he puts Jaspers' learning about »philosophical credo«, especially he refers to »philosophical credo« and Bible.

•
* Za bolje razumijevanje teme preporuča se pročitati članke od istog pisca: *Karl Jaspers, O tragicima i trijumfima suvremenog vjervovanja u znanost*, I. i II. dio (CUS, Split 1968, br. 3 i 4); — *Karl Jaspers, »Pojedinač« i »jedinstvo povijesti« u filozofiji Karla Jaspersa*, CUS, Split, 1980. br. 2.